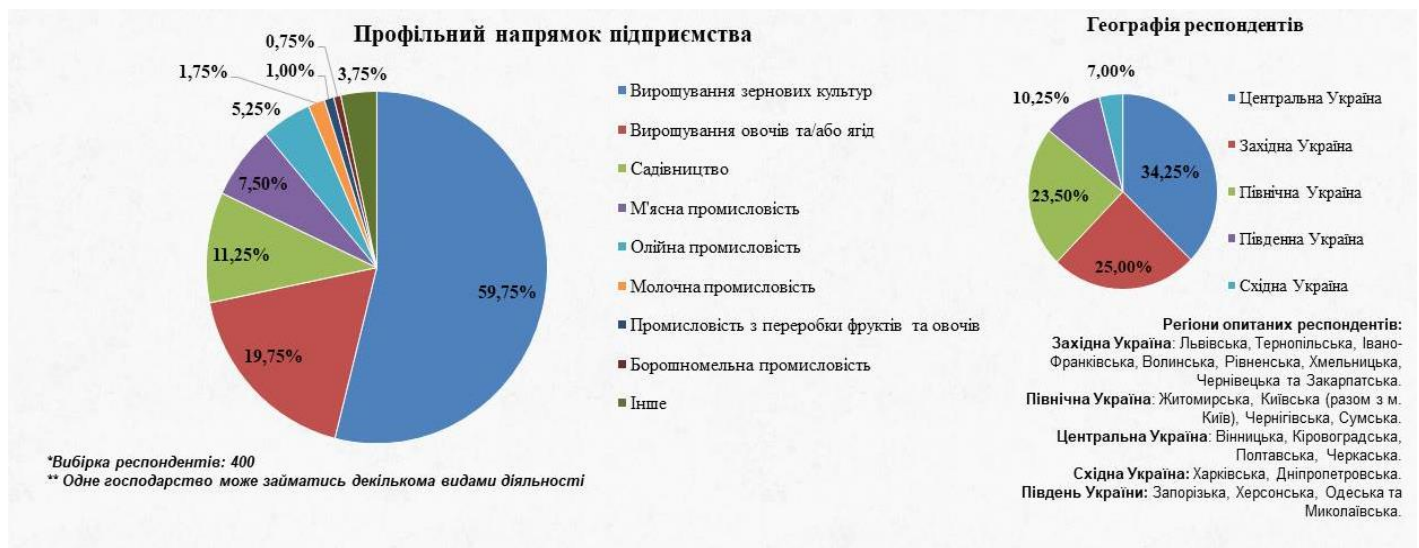

Вплив війни на стан аграрної галузі в Україні

У січні 2023 року Міжнародною маркетинговою групою, за підтримки організації Help – Hilfe zur Selbsthilfe в Україні та у співпраці з Українською Радою Бізнесу - було проведено репрезентативне опитування малих фермерських господарств (від 5 до 100 Га) з усіх регіонів України. Опитування складалося з 24 питань, з них 5 відкритих, 8 з варіантами відповіді та 11 змішаних. Загалом у опитуванні прийняло участь 400 фермерських господарств з різних регіонів України. Опитування проводилось з метою: оцінки впливу війни на фермерські господарства в різних регіонах України; оцінки рівня інформованості фермерських щодо поточних змін у законодавстві; збору інформації щодо нагальних потреб які вбачають для себе фермерські господарства; розуміння готовності фермерських господарств до відкритого діалогу.

Проблеми, зазначені фермерами у опитуванні - поділяються на кілька категорій: 1) проблеми, на які вплив громадянського суспільства вкрай обмежений (мінливе законодавство, вплив воєнних дій); 2) проблеми, для рішення яких вже сформована законодавча база, проте їх імплементація потребує постійного контролю з боку громадянського суспільства (судова реформа, реформа правоохоронних органів, продовження безмитного режиму з ЄС); 3) проблеми, на рішення яких можуть ефективно впливати аналітичні центри та бізнес асоціації (проблеми із блокуванням податкових накладних, відносини виробників та торгових мереж, перезавантаження Бюро економічної безпеки, надання можливостей українським СК страхувати воєнні ризики, децентралізація енергетичної системи, лібералізація міграційного законодавства, мінливість законодавства, законодавство щодо організацій водокористувачів тощо); 4) проблеми, у вирішенні яких можуть допомогти міжнародні організації (допомога підприємцям у вигляді мікро-грантів, допомога із генеруючими потужностями, консультації фахівців щодо питань фінансів, інвестицій, виходу на зовнішні ринки, технологій та переходу по переробки продукції).

Відповідно доцільним є зосередити зусилля аналітичних центрів та асоціацій на вирішенні третьої категорії проблем, вирішення яких напряму залежать від Парламенту та Кабінету міністрів, а зусилля гуманітарних організацій та донорів - на четвертій категорії.

Вплив війни на економіку України

Унаслідок повномасштабної війни, економіка України зазнала значних втрат.

Сукупно (за даними опитування, проведеного Офісом із розвитку підприємництва та експорту, Дія.Бізнес й Advanter Group станом на грудень 2022 р.) 9,9% підприємств зупинені, 21,8% - частково зупинені (не

враховуючи окуповані території), загальні прямі втрати МСБ оцінюються у 87 млрд доларів США, бізнес-активність скоротилася, а експортери стикаються з обмеженими можливостями через блокаду портів (окрім зернових культур).

Понад 10 млн українців (~25% населення) покинули свої домівки, у тому числі за різними оцінками від 3 до 5 млн залишаються за кордоном. Рівень безробіття у середньому за 2022 рік [оцінено](#) Нацбанком (інфляційний звіт) у 25–26%, що відповідає загальній кількості безробітних у 3.2 млн осіб. Рівень заробітної плати, за експертними оцінками, знизився на 30-50% у різних сферах економічної діяльності. Видатки бюджету зросли майже вдвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу.

Найбільших втрат зазнають:

- 1) через руйнування виробничих потужностей – енергетика, житлово-комунальна сфера, транспорт, металургія, нафтопереробна промисловість, підприємства ОПК;
- 2) внаслідок фактичної зупинки інвестиційних проєктів через надвисокі інвестиційні ризики - будівництво, машинобудування;
- 3) внаслідок скорочення попиту населення, яке опиняється в окупації, в зоні активних воєнних дій або вимушено покинуло Україну (лише через міграцію 3-5 млн громадян за межі країни недосформовано приблизно 10-15% попиту), скоротилася економічна активність у сфері послуг та окремих видах промислової діяльності;
- 4) через зруйновану транспортну інфраструктуру, частково заблоковані порти, запроваджені обмеження на транскордонні валютні платежі - протягом 9 місяців війни втрачено понад 30% експорту;
- 5) через звуження спектру вітчизняних товарів, дефіцит імпорту енергоресурсів, дефіцит торгового балансу, настрої населення - посилюється тиск на інфляцію та валютний курс.

Починаючи з червня 2022 року відсоток підприємств, які почали відновлювати свою активність почав зростати, це пов'язано зі зміною географії воєнних дій, формуванням нових логістичних маршрутів та частковим поверненням населення.

Стан агропромислового сектору до війни

Агропромислова галузь – є однією з ключових галузей національної економіки України. До початку повномасштабної війни щорічне зростання галузі становило 5-6%, частка сільськогосподарського виробництва у ВВП становила 10%, а разом із переробкою сільськогосподарської продукції 16% (за [оцінками](#) Мінекономіки). Сільське господарство було одним із лідерів світового виробництва деяких видів продовольства, забезпечуючи [обсяги](#) торгівлі в еквіваленті 6% калорій світового споживання. Україна була лідером із міжнародної торгівлі олією соняшниковою (перше місце у світі), ріпаком та ячменем (третє та четверте місця відповідно) та іншою продукцією. Торгівля сільськогосподарською продукцією та продовольчими товарами [приносила](#) Україні щорічно близько 22 млрд. дол. США та становила 41% усього експорту. Розвиток в Україні індустріального сільськогосподарського виробництва дозволяв нівелювати вплив диспаритету у рівні державної підтримки і вартості кредитування з країнами Північної Америки та ЄС і успішно конкурувати на міжнародних ринках; Залучення в сільськогосподарський обіг максимальної кількості сільськогосподарських земель мало наслідком завершення екстенсивного росту (за рахунок нарощування земельного банку) і поступовий перехід до інтенсивного росту за рахунок поліпшення технологій виробництва, виробництва товарів із більшою доданою вартістю, оновлення парку техніки та будівництва сховищ, розвитку переробки.

Вплив війни на агросферу - оцінки економічних втрат аграрного сектору від НАН України, FAO, Єврокомісії, Світового банку, КШЕ

Блокування морських портів [призвело](#) до значного [скорочення](#) експорту з 6-7 млн. тон на місяць до 1,5 млн. тон, що призвело до падіння внутрішніх цін реалізації аграрної продукції нижче рівня собівартості навесні.

Після підписання зернової угоди ситуація покращилась, проте і далі спостерігаються складнощі з логістикою та зберігається загроза блокування “зернового коридору”.

За попередньою [оцінкою](#) Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) тільки прямі втрати активів аграрної галузі складають орієнтовно 6 млрд. дол. США. На даний час вважається пошкодженими близько 5% земель сільськогосподарського призначення. Втрати доступних посівних площ становлять понад 25%, зрощуваних земель перевищують 70%, ягідників близько 25%, садів – 20%. Відбулося зростання вартості виробництва продукції внаслідок зростання цін на добрива, паливе та насіння. Значні масиви земель є небезпечними для виробничої діяльності через пошкодження та мінування. Істотних руйнувань зазнали об'єкти інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості. Через фізичне знищення аграрних підприємств в зоні ведення бойових дій потенційно очікується втрата до 30% поголів'я тварин, за [оцінками](#) FAO. Окрім того існують виклики, які не були вирішені до початку війни: складність підключення до інженерних мереж; захисні бар'єри при входженні аграрної продукції на ринки інших країн (у тому числі наявність квот ЄС); незавершена адаптація законодавства у сфері безпеки, ветеринарного та фітосанітарного контролю до норм ЄС; проблеми з блокуванням податкових накладних; невідповідність потужностей по перевалці і доставці сільськогосподарської продукції зростаючим потребам агровиробників.

Крім того додаткові економічні втрати галузі від війни лише у 2022 році за [оцінками](#) Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» становлять близько 22 мільярди доларів, а зниження доходів сільського господарства та суміжних секторів складає від 10% до 30%.

У [звіті](#) «Швидка оцінка збитків та потреб», підготовленому урядом України, Європейською комісією та Світовим банком у вересні 2022 року, зазначається, що внаслідок воєнних дій скорочення загальної посівної площі становить 20% порівняно з 2021 роком, і 15% сільськогосподарських основних фондів вже було пошкоджено після перших трьох місяців війни. За прогнозами, урожай зернових та олійних культур у 2022 році знизиться на 40% у річному обчисленні.

Водночас за [дослідженням КШЕ](#) «Огляд збитків та втрат в АПК» прямі збитки для аграрної галузі складають 6.6 млрд. дол. США на листопад 2022. Сума непрямих збитків станом на листопад 2022 року – склала 34.25 млрд. дол. США, головним чином за рахунок зниження внутрішніх цін через порушення експорту (3.1 млрд дол. США), врахування втрат озимих у 2023 році (3.0 млрд дол. США), зростання втрат через зниження виробництва продукції рослинництва у 2022 році (4.7 млрд дол. США) тощо.

Результати соціологічного дослідження стану малих фермерів з усіх регіонів України:

Майже **половина (46%)** опитаних фермерів сьогодні **зосереджена на стабілізації показників діяльності на поточному їх рівні, крім того 19,75%** зосередженні на виході до рівня самоокупності. Водночас 26,5% націлено на зростання поточного напрямку діяльності. Що стосується негативної сторони, то 6,25% опитаних заявили, що зараз вони або згортають свою діяльність, або консервують активи, щоб не нести збитки. Такі показники є схожими для всіх регіонів України.

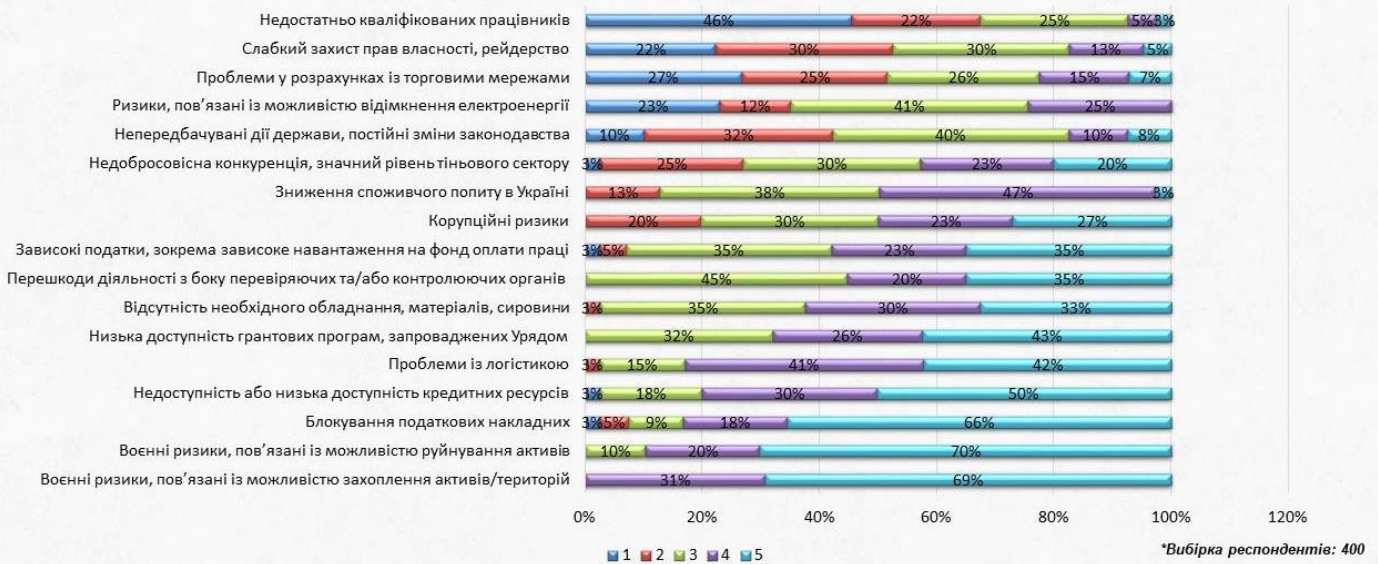
Серед основних проблем фермерські господарства виділяють:

- недостатність кваліфікованих працівників;
- слабкий захист прав власності та рейдерство;
- проблеми у розрахунках із торговими мережами;
- ризики, пов'язані із можливістю відімкнення електроенергії;
- непередбачувані дії держави, постійні зміни законодавства.

Варто також зазначити, що логістика є окремим викликом в роботі фермерських господарств, особливо це стосується ускладненого доступу до контейнерних перевезень, резервування автотранспорту та відсутність подачі вагонів.

Які є ключові проблеми для підприємства у цей час

Які ключові проблеми для підприємства бачать у цей час (оцінка в порядку пріоритетності від 1 до 5, де 1 – найбільш пріоритетні, 3 - 50% / 50%, та 5 – найменш пріоритетні)

Фермерські господарства потребують підтримки за наступними напрямками:

- 80% фермерів потребують допомоги в різних її форматах, так у 78,3% є потреба у фінансовій допомозі від кредитних установ чи донорських програм. Більше половини (52,3%) фермерів, які потребують кредитних чи донорських коштів, відзначили, що необхідна сума для фінансування своєї діяльності коливається в межах від 500 тис. до 5 млн. гривень, а причинами залучення коштів є бажання розвитку та відновлення; на допомогу з оподаткуванням; на нову техніку та новітнє обладнання; на страхування та покриття ризиків; на вихід на нові ринки та дослідження; на навчання та розвиток; на виплату боргів та оплату праці; на закупівлю хімікатів; на логістику.
- Крім того, фермерські господарства потребують консультаційної підтримки від експертів в таких питаннях, як: фінанси та інвестиції; постачання та збут; пошук партнерів; побудова відносин з владою.
- 55% опитаних фермерів потребують консультування, шукають ідеї та партнерів для розвитку нових проєктів.
- 15% фермерів потребують промоції, допомоги у пошуку нових покупців та вихід на ринки ЄС.

Важливо зазначити, що 76% фермерів готові надавати свою допомогу іншим підприємцям за рахунок консультацій, спільних проєктів, послуг, рекомендацій продукції своїм клієнтам та готові ділитися ресурсами, досвідом у виробництві, знанням європейських практик, зв'язками з партнерами. Водночас, готовність брати участь у розробці спільних продуктів та у створенні спільних інфраструктурних проєктів з іншими підприємства виявили лише 39% опитаних фермерів.

Найбільш актуальні зміни на які чекають фермери з усіх регіонів України:

- необхідність позбавити фермерів тимчасово сплачувати єдиний податок 4 групи;
- вирішити проблему із блокуванням податкових накладних, повернути презумпцію невинуватості платника податку;
- створити організації водокористувачів для розвитку зрошення;
- відтермінувати запровадження мінімального податкового навантаження на 1 гектар;
- продовжити безмитний режим з ЄС та квот ще на кілька років.

Поточний стан та перспективи розвитку фермерських господарств:

- У короткій чи середньостроковій перспективі 43% опитаних фермерів ставлять перед собою мету зберегти поточний стан справ в господарстві, напрямок на розвиток в майбутньому передбачається у 28% опитаних, а 26% заради мінімізації своїх збитків планують згорнути напрямки своєї роботи.

- **30%** фермерів, які під час опитування зазначили, що планують в майбутньому **розвиток** свого господарства, планують зробити це **шляхом збільшення обсягів виробництва**. Крім того, 19,5% планують вийти на нові ринки збуту, зокрема ЄС та 18,6% – підвищити якість та ціни на власну продукцію.
- Лише 8 фермерських господарств з 400 опитаних зазначили про готовність виходу на міжнародні ринки. Інші фермерські господарства зазначали хоча б про одну не вирішену проблему (відсутність адаптації пакування чи не впевненість у відповідності їх продукції потенційним споживачам за кордоном, тощо) .

Окремо розглядалось ставлення фермерських господарств до можливості продажу сільськогосподарської землі іноземцям з 2024 року. **Позитивне** ставлення до можливості продажу землі іноземцям без обмежень з 2024 року має лише **6%** респондентів, вважаючи, що це податки до бюджету та розвиток не тільки економіки, але й конкуренції. **Негативне** ставлення до такої можливості мають **14,5%** через те, що зараз не має прозорості, діє воєнний стан, в українців менше коштів у порівнянні з іноземцями, а головне – «це українська земля». Проте, **більшість опитаних (67,5%) вважає, що продаж сільськогосподарської землі іноземцям може бути дозволений, але має бути запроваджено обмеження на обсяги.**

Основні проблеми з якими стикаються в кожному з регіонів України:

- У **Західній Україні** найбільшими викликами є недостатність кваліфікованих працівників, проблеми у розрахунках із торговими мережами, непередбачувані дії держави, постійні змінами законодавства, слабкий захист прав власності фермерів та рейдерство. Крім того, фермери у західному регіоні потребують від держави та гуманітарних організацій дешевих кредитних ресурсів від 500 тис грн до 5 млн грн, а також консультації експертів щодо питань фінансів та інвестиції та постачанням та збутом.
- У **Південній Україні** до головних проблем місцевих фермерів можна віднести недостатність кваліфікованих працівників, непередбачувані дії держави, постійні зміни законодавства слабкий захист прав власності та рейдерство. Стосовно додаткових викликів, то є в регіоні ризики, які пов'язані із можливістю відімкнення електроенергії та проблеми у розрахунках із торговими мережами. Фермери в південній частині потребують допомоги від держави чи донорів в залученні дешевих кредитів від 500 тис грн до 5 млн грн, промоції для просування їх бізнесу та нові ідеї або проекти для подальшої роботи.
- У **Північній Україні** проблеми недостатності кваліфікованих працівників та з розрахунками із торговими мережами є основними викликами для регіону. Крім того, є необхідність у вирішенні питань із слабким захистом прав власності та рейдерство, а також із ризиками, які пов'язані із можливістю відімкнення електроенергії. Щодо залучення коштів, то необхідно відмітити, що цей регіон у порівнянні з іншими найбільше потребує донорських коштів від 500 тис грн до 5 млн грн, а також цікавлять питання з приводу консультацій по фінансуванню та можливостям розвитку підприємств.
- Для **Східної України** недостатність кваліфікованих працівників через міграцію населення є найбільш гострою проблемою в порівнянні з усією країною, та потребує негайного вирішення. Враховуючи бойові дії, то єдиним варіантом для утримання поточного стану підприємств є об'єднання їх ресурсів, в тому числі і людських. Для зменшення відтоку підприємств з регіону – можливо було б запровадити державну програму страхування воєнних ризиків. Другою проблемою в регіоні є слабкий захист прав власності та рейдерство через відсутність ефективних механізмів протидії. До інших викликів фермери відносять проблеми з розрахунками із торговими мережами та ризики, які пов'язані із можливістю відімкнення електроенергії. Від держави чи донорських програм фермери потребують допомоги в залученні дешевих кредитів від 500 тис грн до 5 млн грн та промоції для просування їх продукції.
- Фермери **Центральної України** також мають основну проблему з недостатністю кваліфікованих працівників, слабким захистом прав власності та рейдерство, що схоже на ситуацію яка склалась і в Східній частині. Крім того, до додаткових викликів відносять проблеми у розрахунках із торговими мережами, непередбачувані дії держави, постійні зміни законодавства та ризики, які пов'язані із можливістю відімкнення електроенергії. Крім того, в фермери в центральному регіоні потребують в залученні від держави та гуманітарних організацій дешевих кредитних ресурсів від 500 тис грн до 5 млн грн, а також консультації експертів щодо питань фінансів та інвестиції та постачанням та збутом.

Рекомендації:

Проаналізувавши поточний стан агросектору та висновки соціологічного дослідження пропонується реалізувати наступні зміни:

1. Для органів державної влади:

1.1. Зміни, що безпосередньо стосується фермерських господарств

1) Тимчасове призупинення обов'язку фермерів сплачувати єдиний податок 4 групи

У січні 2023 року ВРУ прийняла за основу законопроекти №8298 та №8299 (зміни до ПКУ та МКУ) щодо додаткової підтримки бізнесу під час воєнного стану. Проекти зокрема передбачають - звільнення від оподаткування на період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан - платників ЄП 4 групи за земельні ділянки, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або які є тимчасово окупованими, а також визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди. Вбачається доцільним провести адвокаційну кампанію для пришвидшення прийняття законопроектів в цілому.

Рішення приймає: Верховна Рада України.

2) Відтермінування запровадження мінімального податкового навантаження на 1 гектар

Механізм мінімального податкового навантаження (МПЗ) повноцінно запрацював у 2023 році, реалізація цього механізму дала можливість вивести з тіні 11 млн га землі сільськогосподарського призначення, які багато років оброблялись "в чорну", без сплати будь-яких податків. Сума мінімального навантаження в межах 1500 грн за гектар на рік вбачається оптимальною, фермери, які і раніше сплачували податки - додатково не мають сплачувати нічого у зв'язку із цією новацією. Фермери, які не сплачували податки - у 2023 році сплатять МПЗ за 2022 рік. Вбачається доцільним тимчасово позбавити необхідності сплачувати МПЗ виключно тих фермерів, яким належать земельні ділянки, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації.

Рішення приймає: Верховна Рада України.

3) Створення організацій водокористувачів для розвитку зрошення

У травні травня 2022 року набрав чинності Закон України від 17 лютого 2022 року № 2079-IX «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель», який є важливим для розвитку зрошення в Україні та передбачає ряд важливих змін, зокрема, й до земельного законодавства.

Закон визначає правовий статус організацій водокористувачів, порядок їх створення, діяльності та припинення, порядок та умови набуття ними прав на об'єкти інженерної інфраструктури меліоративних систем, особливості експлуатації меліоративних мереж організацій, права та обов'язки членів таких організацій.

Головними завданнями, на вирішення яких спрямований цей Закон є, зокрема: створення правової бази для формування та діяльності організацій як окремої організаційно-правової форми об'єднання аграріїв, що використовують воду для меліорації; передача організаціям функцій управління частиною об'єктів меліоративної інфраструктури та створення правових механізмів для внесення інвестицій в існуючу меліоративну інфраструктуру.

Відповідно до цього закону - в Україні вже почали створюватись організації водокористувачів, зокрема дві вже створено на Одещині.

Для повноцінної реалізації цього Закону та виконання поставлених завдань необхідно внести низку поправок до нормативно-правових актів, зокрема до Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою КМУ № 1051, внести зміни до Податкового Кодексу України щодо забезпечення неприбутковості організацій водокористувачів та внести зміни до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління об'єктами інженерної інфраструктури меліоративних систем державної власності (проект закону 7577)

Рішення приймає: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України.

4) Законодавче врегулювання взаємовідносин між виробниками та торговими мережами, шляхом встановлення граничних термінів відстрочок відповідно до Директиви ЄС (30/60 днів) та розширенням повноважень Антимонопольний Комітет України для контролю за виконанням мережами цих норм.

На цей час провідними аналітичними центрами та бізнес асоціаціями розроблено проєкт закону, який відповідає євродирективам та запроваджує якісні регулювання взаємодії виробників та торгових мереж. Проєкт закону передбачає зокрема:

- Законодавчо обмежити граничні терміни здійснення розрахунків за придбання у постачальників харчових продуктів, що швидко псуються, у тому числі під час надання послуг з організації торгівлі ними, у строк, що дорівнює 10 днів для продуктів, термін придатності яких до 10 днів включно; у строк, що дорівнює 30 днів для продуктів, термін придатності яких встановлений від одинадцяти до шістдесяти днів включно; для інших харчових продуктів – у строк до 60 днів..

- Визначити, що рекламні, маркетингові, логістичні послуги, послуги з підготовки, обробки, пакування харчових продуктів, інші послуги, пов'язані із реалізацією харчових продуктів кінцевому споживачу - можуть надаватися суб'єктом торговельної діяльності виключно на підставі укладеного з постачальником харчових продуктів окремого договору про торговельне співробітництво. Такий договір укладається сторонами у письмовій формі та винятково на добровільних засадах. Вартість послуг, наданих згідно договору про торговельне співробітництво за певний період часу, не може перевищувати десяти відсотків від вартості таких харчових продуктів.

- Окремо визначені умови, які забороняється встановлювати у договорі купівлі-продажу (поставки) харчових продуктів - недобросовісні торгові практики

- Передбачити, що суб'єкт торговельної діяльності, що володіє торговельною мережею, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями суб'єктів торговельної діяльності, що пов'язані із ним відносинами контролю у розумінні статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Зазначена норма покликана забезпечити механізм захисту від уникнення торговельними мережами відповідальності за взяті зобов'язання через схему залучення підприємств-посередників.

- Визначити АМКУ органом, який контролюватиме дотримання суб'єктами торговельної діяльності вимог відповідного закону. Передбачити у законодавстві додаткове визначення “недобросовісних торговельних практик” та надати додаткові функції АМКУ для моніторингу порушень за договорами між виробниками та торговими мережами з можливістю застосовувати штрафні санкції до порушників у розмірі до п'яти відсотків доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єкта господарювання за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф.

Вбачається доцільним залучення експертів для вивчення міжнародного досвіду та адвокації відповідних змін до законодавства.

Рішення приймає: Верховна Рада України.

5) Залучення кваліфікованих працівників у агропромислову галузь

- Створення умов для повернення кваліфікованих співробітників в Україну.

У зв'язку з війною багато кваліфікованих спеціалістів виїхали з України, тому важливо зосередити увагу на створенні умов для їх повернення. Це можна реалізувати шляхом зниження навантажень на фонд оплати праці, що спричинить зростання заробітних плат, а також забезпечити макроекономічну стабільність та стійкість національної валюти. Ці завдання потребують розробки змін до законодавства та їх адвокації.

- Популяризація професій у аграрній галузі

Органам державної влади необхідно залучати молоді кадри у роботу в агропромисловій галузі. Для цього необхідно підвищувати престижність роботи та інформувати молодь про можливості роботи у цьому напрямку. Загальнодержавна інформаційна кампанія може сприяти вирішенню даного питання.

- Оновлення системи освіти у вищих навчальних закладах та закладах середньої освіти.

Критично важливо адаптувати систему освіти до сучасних технологій, що використовуються у аграрній галузі з метою підготовки кваліфікованих кадрів.

Рішення приймає: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України

1.2. Рекомендації, обумовлені війною та військовими діями

1) Запровадження прозорих та ефективних механізмів для відшкодування збитків громадянам та бізнесу за втрачене майно

З метою запровадження ефективного механізму для відшкодування збитків громадянам - напрацьовано та прийнято в цілому проєкт закону №7198. Його реалізація дозволить громадянам, майно яких пошкоджено – вже з квітня 2023 року отримати від держави сертифікати на необхідну для відновлення суму і скористатись нею за вибором громадянина.

Наразі доцільно зосередити увагу на розробці та реалізації ефективних механізмів для відшкодування збитків для бізнесу. Для цього має бути розроблено та погоджено відповідний законопроєкт.

Рішення приймає: Верховна Рада України.

2) Впровадження державної програми гарантування воєнних ризиків за принципом страхування та надання доступу страховим компаніям України до перестраховання для формування якісних пакетів із воєнними ризиками

На цей час діють обмеження від Національного банку України (НБУ) щодо можливостей українських страхових компаній перестраховувати великі ризики у провідних світових страхових компаній. Ці обмеження викривляють конкуренцію, не дають можливість у багатьох випадках страхувати воєнні ризики українського бізнесу, інвесторів. Необхідна відміна цієї заборони НБУ, надання вільного доступу українським страховим компаніям до перестраховання.

В той же час, для стратегічних інвесторів - вбачається доцільною державна підтримка у вигляді страхування нових інвестицій від воєнних ризиків. Для цього необхідно розробити зміни до закону “Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні” та реалізувати їх.

Рішення приймає: Національний банк України, Кабінет Міністрів України.

1.3. Законодавчі зміни, що стосуються підприємців України

1) Повернення презумпції невинуватості платника податку, вирішення проблем із блокуванням податкових накладних;

З жовтня 2022 року після внесених Міністерством фінансів України (МінФін) змін до Постанови 1165 (СМКОР) - ситуація із блокуванням податкових накладних критично погіршилась та за три місяці проблема була виправлена лише частково. Не вирішення цього питання може спричинити закриття або релокацію значної частки бізнесів з України.

На цей час триває робота робочої групи Мінфіну щодо врегулювання проблеми із блокуванням податкових накладних. На цей час групою напрацьовується низка рішень (змін до Постанови 1165 та Наказу Мінфіну), які після їх реалізації можуть вирішити проблему з надмірними блокуваннями. Вбачається доцільним посилити роботу групи шляхом залучення до неї фахівців з питань податкової політики провідних аналітичних центрів. Зокрема групою опрацьовуються такі новації:

- Забезпечення принципу зваженості визначення ризиковості платника шляхом урахування незначності ризикових операцій (менше 10% від обсягу за узгоджений термін моніторингу - 180 днів), тобто неможливість надання статусу ризиковості платнику, якщо його ризикових операцій менше певної питомої ваги (10%);

- Обмеження “ретроспективної ризиковості”. Передбачити усунення ризику для платника податків, коли він може потрапити до категорії «ризикових» «заднім числом».

Передбачити граничний термін, після якого платник не може стати ризиковим “заднім числом” - 6 місяців (180 днів з дати реєстрації ПН)

- Надати можливість повторного подання платником інформації та копій документів на розгляд комісії регіонального рівня у разі прийняття рішення про відмову в реєстрації податкової накладної

- Привести у відповідність до обговорених вимог заповнювану табличну частину рішення про ризиковість (зокрема, вказувати ПН контрагента, задіяного в ризиковій операції, а не ПН самого платника)

- Напрацювати зміни до Податкового кодексу щодо можливості платника скористатись опцією - за заявою платника до нього має бути спрямована податкова перевірка протягом 30 днів, наслідками якої має бути або ППР та розблокування всіх ПН або при відсутності виявлених порушень законодавства - виведення платника з ризикових та/або розблокування всіх його ПН/РК протягом доби.

Рішення приймає: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України.

2) Продовження безмитного режиму з ЄС та квот ще на кілька років.

На цей час представниками української влади та провідними бізнес асоціаціями України вживаються всі можливі заходи для продовження безмитного режиму з ЄС. Вбачається доцільним підготувати та надіслати додаткові звернення до ЄС щодо важливості продовження безмитного режиму з ЄС - від провідних аналітичних центрів України та від найбільшої в Україні коаліції бізнес асоціацій - УРБ.

Робота по просуванню на ринок ЄС - один із головних факторів стабільного довгострокового розвитку, не тільки фермерства, але й України в цілому.

Рішення приймає: Єврокомісія, Європарламент.

3) Вирішення питання консолідації земель¹ сільськогосподарського призначення

Консолідація земель сільськогосподарського призначення - важлива складова ефективного завершення земельної реформи, що почалась в Україні в середині 90х років і продовжується до цього часу. Розподіл земель сільськогосподарського призначення між колишніми учасниками колгоспів на так звані паї (тобто окремі ділянки, суворо закріплені в окремих межах, в рамках того чи іншого цільного масиву поля) створив у фермерів, що орендують та обробляють землю велику кількість проблем. Із прийняттям відповідного законодавства та стартом ринку землі в Україні це питання ще більше загострилось.

Жорстке закріплення меж кожного паю створило ситуацію, коли в рамках масиву одного поля декілька орендарів обробляють набір ділянок із випадковим розташуванням, а не окремим цілим масивом. Це збільшує виробничі витрати, призводить до протиправних та корупційних дій, унеможливує застосування сучасних технологій обробки та знижує ефективність агросектору в цілому, а також загострює проблеми обробки меж паїв та впливу технологій між різними орендарями. Часто - дозволяє штучно блокувати роботу певних агропідприємств та тим самим робить ефективним рейдерство.

Аграрії використовують деякі напівформальні інструменти, так звані договори обміну або проводять обмін ділянками за домовленістю, але вони не вирішують питання, а тільки його трохи пом'якшують.

Наразі в Україні ведеться попередня робота над створенням законопроекту щодо консолідації земель сільськогосподарського призначення, перша версія законопроекту була опублікована на порталі Верховної Ради України в 2013 році, але не була прийнята.

Питання консолідації земель сільськогосподарського призначення потребує прийняття не тільки окремого Закону, а й внесення змін до великої кількості інших нормативно-правових актів, в тому числі щодо врегулювання проблеми із невитребуваною спадщиною, обміном земельних ділянок для оптимізації обробки тощо, а також створення для кожної ОТГ комплексних планів просторового розвитку та проведення комплексного аудиту земельного банку кожного агровиробника.

Рішення приймає: Верховна Рада України.

4) Проведення податкової реформи у частині заміні податку на прибуток, податком на виведений капітал; зниження сукупного податкового навантаження на фонд оплати праці до цільового показника 25% (сукупно)

Відповідний проєкт закону напрацьовано Податковим Комітетом Верховної ради України спільно з аналітичними центрами та бізнес асоціаціями. Під час повномасштабної війни такі зміни реалізувати не є можливим, проте є згода ключових стейкхолдерів щодо реалізації такої реформи після припинення воєнного стану.

¹ Консолідація земель сільськогосподарського призначення - комплекс організаційних, правових, землепорядних та інших заходів, що полягає в економічно обґрунтованому об'єднанні землевласниками та землекористувачами земельних ділянок і земель сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення у єдині земельні масиви, місце розташування, розміри, конфігурація та склад угідь яких забезпечують стаке землекористування.

Рішення приймає: Верховна Рада України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України.

5) Проведення інституційної реформи перевіряючих, контролюючих, правоохоронних органів та судової системи

- Необхідні зміни до законодавства у судовій системі вже прийняті, наразі триває формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів, крім того, вже сформована Вища рада правосуддя, що має почати перезавантаження судової системи.

- Триває реформа державної податкової служби (ДПС), за всіма об'єктивними показниками - реформа ДПС рухається позитивно. Єдиним значним недоліком, який заважає реалізації реформи, є недосконала система блокування податкових накладних, яку необхідно змінити, повернувши платникам податків презумпцію невинуватості. Важливо зазначити, що Податковим Комітетом ВРУ вже було прийнято рішення про необхідність перезавантаження ДПС. Передбачається що у співпраці з міжнародними консультантами буде проведено відкритий конкурс на посаду керівника ДПС та переатестація всіх співробітників ДПС.

- Бюро економічної безпеки (БЕБ) - законодавчо прийняті необхідні зміни, сформована якісна законодавча база для існування єдиного аналітичного органу по боротьбі із економічними злочинами. Проте проведення конкурсного відбору керівного складу - не було досконалими, тому БЕБ потребує перезавантаження, із обранням керівного складу Комісією із вирішальним голосом міжнародних експертів. Відповідні зміни до закону про БЕБ вже напрацьовані експертами та у Парламенті зареєстровано відповідний законопроект №9080. Вбачається доцільним підтримати проєкт та адвокатувати його.

Рішення приймає: Верховна Рада України.

2. Рекомендації для гуманітарних та донорських організацій

2.1. Загальні рекомендації щодо співпраці з фермерськими господарствами

1) Інформування та відкритий діалог між фермерськими господарствами та організаціями.

Важливо зазначити, що фермерські господарства не мають досвіду співпраці з гуманітарними та донорськими організаціями. Спостерігається низький рівень розуміння можливостей такої співпраці, тому основною потребою, яку вони вбачають для себе є фінансова підтримка. Виходячи з цього необхідно проводити відкриті діалоги і заходи, знайомити фермерські господарства з програмами міжнародних організацій.

2) Застосування індивідуального підходу у наданні допомоги.

Як показало соціологічне опитування, ситуація у різних регіонах України є не однорідною, не дивлячись на наявність спільних проблем, рівень наслідків від війни суттєво відрізняється. Якщо Західна та частково Центральна та Північна Україна більшою мірою потребують програм розвитку, то Південна та Східна Україна, а також деокуповані території та території, де велись активні бойові дії потребують програм невідкладної допомоги.

3) Застосування комплексного підходу допомоги.

Необхідно підходити комплексно до роботи з фермерськими господарствами, тобто програми допомоги мають бути багатоконпонентними і направлені на стимулювання відновлення та розвитку фермерських господарств. Важливо розуміти, що фермерські господарства є основними надавачами робочих місць у сільській місцевості, тому більшою мірою від них залежить життєздатність села.

2.2. Рекомендації по напрямках програм допомоги.

1) Надання консультативної підтримки фермерським господарствам.

Фермерські господарства потребують комплексного консультування, тому важливо імплементувати програми, що включатимуть як аудит фермерського господарства та розробку стратегії розвитку.

2) Грантові програми для фермерських господарств.

Грантові програми для фермерських господарств, одним з компонентів мають обов'язково включати навчальні програми та імплементуватись у тісній співпраці з фермерськими господарствами, включати контроль і моніторинг. Крім того, важливо щоб грантові програми передбачали фінансову участь безпосередньо фермерського господарства (наприклад 80% надає організація, 20% сплачує фермерське господарство самостійно). Грантові програми мають містити чіткі наслідки невиконання взятих фермерським господарством зобов'язань або не цільового використання коштів.

3) Підвищення кваліфікації працівників агросектору

- Впровадження навчальних програм для керівників фермерських господарств. Тут важливо звернути увагу на організацію навчальних заходів, проведення конференцій, круглих столів та інших суспільних та професійних заходів, спрямованих на обмін досвідом та застосування сучасних методів роботи. Серед тем можливо виділити: мотивація та утримання персоналу, застосування новітніх технологій, законодавче регулювання тощо.

- Впровадження навчальних програм для спеціалістів агросектору. Такі навчальні заходи необхідно проводити за професійними напрямками. Такі заходи можуть як підвищувати мотивацію співробітників, так і продуктивність роботи.

- Робота в агросекторі на сьогоднішній день не є привабливою для молоді. Тому важливо проводити інформаційні кампанії з метою популяризації даного напрямку.

4) Впровадження програми невідкладного реагування

Не дивлячись на те, що фермерські господарства акцентували увагу на грошовій допомозі, у багатьох випадках ці ресурси були б спрямовані на допомогу, що надається під час невідкладного реагування. (купівлю худоби та її годування, закупівлі необхідних засобів для обробки полів і т.д.). Тому допомога з невідкладного реагування має наразі вкрай важливе значення. Питання такої допомоги найбільш гостро стоїть для фермерських господарств розташованих на деокупованих територіях України та територіях, де велись активні бойові дії.

5) Вихід на міжнародні ринки

Допомога у пошуку нових міжнародних ринків, партнерів та покупців, в першу чергу вихід на ринки ЄС - один із ключових факторів довгострокового розвитку фермерства. Необхідно надавати програми підтримки експорторієнтованим фермерським господарствам та кооперативам щодо розробки та адаптації продуктового асортименту, сертифікації та отримання відповідних дозволів, логістики та міжнародних банківських інструментів, кооперації на місцевому та міжнародному рівні.

6) Допомога у відновленні зруйнованих внаслідок війни фермерських господарств

Допомога для зруйнованих в результаті війни фермерських господарств має велике значення, особливо для певних регіонів, де бойові дії відбувались особливо активно. Така допомога може бути направлена на закупівлю **знищеної техніки та обладнання, відбудову виробничих приміщень.**

7) Діяльність з розмінування полів

За даними Державної служби надзвичайних ситуацій України, після більше ніж року з моменту повномасштабного вторгнення, Україна є однією з найбільш замінованих територій в світі, близько 30% території заміновано чи містить залишки боєприпасів. Особливо постраждав від мінування та бойових дій агросектор, а розмінування такої території потребуватиме десятків років, тому на послуги із розмінування утворилась величезна черга. Фермерські господарства, в порівнянні із великими агрохолдингами, не мають ні відповідного матеріального ресурсу, ні зв'язків із органами влади, що часто призводить до того, що їх полями будуть розміновані наостанок. Тому допомога із розмінування полів для фермерських господарств на деокупованих територіях України та територіях, де велись активні бойові дії, має наразі вкрай важливе значення.

8) Розвиток перспективних напрямків фермерських господарств

Одним із найпріоритетніших напрямків для розвитку фермерських господарств та агросектору в цілому є напрям переробки агросировини в готову продукцію, як в продукти харчування, так і в промислову продукцію, як біоетанол, глюкозно-фруктозні сиропи, крохмаль та багато іншого, а також необхідність впровадження інструментів точного землеробства. Це допоможе суттєво підвищити ефективність вирощування, здешевити вартість логістики, нівелювати фактор пропускнуї можливості логістики під час військових дій та збільшити додану вартість у галузі. Цей напрямок потребує комплексного підходу із залученням відповідних державних органів та партнерів щодо якісного інформування та консультування, адвокатування відповідного законодавства щодо розвитку відповідних напрямків, надання грантів та адресної допомоги, участі в розробці програм фінансування та відшкодування частини інвестицій від державних, приватних чи міжнародних фінансових структур.

Цей матеріал підготовлено фахівцями Української Ради Бізнесу в межах проєкту «Надання житлових рішень, підтримка мікробізнесу та відродження громад в Україні», що реалізується Help – Hilfe zur Selbsthilfe в Україні за фінансової підтримки Aktion Deutschland Hilft. Її вміст є виключною відповідальністю Української Ради Бізнесу і не обов'язково відображає погляди донорів.